

L'ANTIC CATÀLEG DE LA BIBLIOTECA DEL MONESTIR DE RIPOLL

per MIQUEL S. GROS I PUJOL

RESUM

Havent perdut l'original i el manuscrit d'on el copiaren el P. Benet Ribas i J. Villanueva, es fa difícil datar un text que tanmateix, pel seu contingut, sembla que va ser escrit a la primera meitat del segle XII. Només conté els títols de cent dues obres. D'elles només se'n conserva una dotzena de manuscrits a l'Arxiu de la Corona d'Aragó de Barcelona. Les obres de tipus gramatical, de clàssics, de filosofia i de ciència semblen pertànyer en gran part als llegats que el sacerdot i jutge Salomó va fer l'any 1017 al monestir en lliurar-hi els seus fills Ermengol i Joan.

Paraules clau: monestir de Ripoll, catàleg antic de la biblioteca, segle XII, Arxiu de la Corona d'Aragó, sacerdot i jutge Salomó.

ABSTRACT

Having lost the original document and the manuscript copied by P. Benet Rius and J. Villanueva, it is difficult to date this text which, however, considering its contents, seems to have been written in the first half of 12th century. It has the titles of only 102 works, from which only a dozen manuscripts is preserved in the Arxiu de la Corona d'Aragó in Barcelona. The gramatical, classical, philosophical and scientific books seem largely to be part of the legacy ordered by the priest and judge Salomó in 1017, when his sons Ermengol and Joan were donated to the monastery.

Keywords: monastery of Ripoll, ancient catalog of the library, 12th century, Arxiu de la Corona d'Aragó, priest and judge Salomó.

Entre els inventaris de les antigues biblioteques catalanes, el del monestir de Santa Maria de Ripoll sempre ha gaudit d'un prestigi especial. Hi ha contribuït, evidentment, el fet que és el més ric en volums manuscrits, que fos publicat per primera vegada, l'any 1821, en el *Viage literario* de Jaume Villanueva,¹ i que Rodulf Beer, l'any 1910, en reeditar-lo, en fes un estudi molt exhaustiu.² També hi ha influït moltíssim que, en trobar-se copiat en un manuscrit del segle XI, se l'hagi unit al nom del prestigiós bisbe i abat Oliba, que regí el monestir de Ripoll en els anys 1016-1046. Ens lliuraria, doncs, com freqüentment s'ha dit, la llista dels volums de la biblioteca ripollesa de l'any 1046, en morir l'esmentat Oliba.³

El primer que copià el catàleg fou el P. Benet Ribas (Barcelona, 1735 i Sant Benet de Bages, 1812), monjo arxiver de Montserrat, que vers l'any 1800 reorganitzà l'arxiu ripollès i va fer un catàleg dels manuscrits literaris que hi identificà. La còpia és de la seva mà, i ara es troba en la Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid, on porta la signatura Ms. 9/5937, fol. 968^v-969^v. El seu text ha estat editat per Beer en l'obra anteriorment esmentada. En presentar-lo, Ribas diu que l'ha copiat del manuscrit n. 40 del monestir ripollès, que contenia «el Martirologio y Necrologio de esta casa». En acabar la còpia, afegeix que en el catàleg s'esmenten cent vuitanta-un manuscrits, que no ha assolit «averiguar su antigüedad pero presumo se formó en tiempos del abad Oliba, por los años 1030». Justifica aquesta data perquè al final de l'inventari dels objectes de la sagristia del monestir fet el dia 14 de març de 1047, en elegir monjo Pere com a successor immediat del bisbe i abat Oliba, es diu que hi ha cent noranta-dos llibres.⁴ Com que entre el catàleg i l'inventari de la sagristia només hi ha la diferència d'onze volums, li sembla prudent datar el primer alguns anys abans, en concret entorn de l'any 1030. Sembla, però, que aquest raonament no és prou sòlid perquè normalment els volums manuscrits contenen més d'una obra, i no consta si el que redactà el catàleg comptava els volums o les obres que aquests contenien.

1. J. VILLANUEVA, *Viage literario*, vol. 8, València, 1821, p. 216-217, apèndix IV.
2. R. BEER, *Los manuscrits del Monastir de Santa Maria de Ripoll*, Barcelona, 1910, p. 79-85.
3. A. M. MUNDÓ, *Les Bíblies de Ripoll III*, Città del Vaticano, 2002, p. 24, coll. «Studi et Testi» 408.
4. E. JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1992, p. 397. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», 44.

Tal com testimonia el text transcrit per Ribas, el catàleg anava seguit per tres altres inventaris. Són el catàleg dels volums que Salomó, sacerdot i jutge, lliurà al monestir, l'any 1017,⁵ en fer-se monjo el seu fill Ermengol, els que oferí al cenobi en fer-se monjo el seu fill Joan i, intercalat en el primer inventari, la llista dels volums que l'abadia tenia dipositats al priorat de Montserrat. Del primer inventari n'estem molt ben informats perquè el mateix Ribas tragué còpia del document original, ara perdut, que el contenia. Per ella sabem, com hem dit, que Salomó va fer la donació l'any 1017. Del segon lliurament, per desgràcia, no en sabem res perquè sembla que no s'ha conservat el document d'aquesta donació. L'inventari dels llibres dipositats a Montserrat devia ser un afegitó escrit al marge del primer inventari perquè Ribas el posà entre parèntesis.

La segona còpia de l'antic catàleg ens ha estat, com ja hem dit, transmesa per Villanueva, que el copià del mateix ms. 40.⁶ Per desgràcia ens ha arribat incompleta i sense els tres altres inventaris que té la versió del P. Ribas. Com que, segons sembla, no s'ha conservat la còpia manuscrita presa personalment per Villanueva o per algun monjo ripollès que l'ajudava, no sabem ben bé la raó d'aquesta mancança. Podria ser un error de l'impressor, o del que preparà l'original que li fou lliurat. S'ha d'excloure la possibilitat que Villanueva només en copiés una part. Era prou diligent en les seves recerques per a no fer-ho, i menys en un document tan important. En canvi no s'ha pas d'excloure que entre els anys 1800, quan el copià Ribas, i els anys 1806-1807, quan Villanueva treballà en els fons bibliogràfics ripollesos, el manuscrit hagués perdut el foli on era copiat el final del catàleg. Malgrat aquesta mancança, la versió de Villanueva és molt important per accedir al text original. És el que va fer, primer, Beer en la seva edició i estudi del catàleg,⁷ i després Eduard Junyent en l'edició crítica del text publicada en el gran volum del diplomatar i de les obres literàries del bisbe i abat Oliba.⁸

Per la nostra part, hem preferit publicar les dues versions del catàleg paral·lelament, tal com es troben en els dos testimonis que en tenim.

5. M. S. GROS, «La biblioteca particular del sacerdot i jutge Salomó», *Revista Catalana de Teologia*, 26 (2001), p. 51-70.
6. Vegeu nota 1.
7. Vegeu nota 2. En l'edició del catàleg, Beer, sense explicar la raó, de vegades altera l'ordre dels títols que els volums tenen en Ribas i Villanueva.
8. Vegeu nota 4.

La numeració marginal és nostra. En les notes intentem resoldre les abreviatures difícils, conèixer els veritables autors i títols dels volums esmentats, i quan sembla que s'han perdut, els cerquem en els altres catàlegs ripollesos dels segles XVII-XVIII a fi de conèixer el seu contingut. En els textos patristics llatins i grecs afegim els números que porten en la «Clavis Patrorum Latinorum» (CPL) i en la «Clavis Patrum Graecorum» (CPG). Al final afegim unes breus reflexions sobre l'antiga biblioteca ripollesa suggerides pel mateix catàleg i pel comentari que en fem.

Les sigles utilitzades són:

- ALB A. M. ALBAREDA, «Els manuscrits de la Biblioteca Vaticana Reg. lat. 123 i Vat. lat. 5730 i el scriptorium de Santa Maria de Ripoll», *Catalunya Monàstica*, 1, Montserrat 1927, p. 23-96.
- BAL G. MARTÍNEZ, «Dos catálogos inéditos de la Biblioteca del monasterio de Ripoll», *Hispania Sacra*, 22 (1969), p. 333-35.
- BOF P. de BOFARULL, «Códices manuscritos de Ripoll», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 35 (1931), p. 7-16 i 139-175.
- CPG M. GEERARD, *Clavis Patrum Graecorum*, Turnhout, 1983 s.
- CPL E. DEKKERS, *Clavis Patrum Latinorum*, Steenburg, 1995.
- GROS M. S. GROS, «Cinc fragments de manuscrits de l'escriptori de la Catedral de Vic», *Ausa*, 19 (2000), p. 61-77.
- GUIA *Guia de la Biblioteca de la Diputació Provincial de Barcelona*, Barcelona, 1959.
- JUN E. JUNYENT, «Notes inèdites sobre el monestir de Ripoll» *Analecta Sacra Tarraconensia*, 9 (1933), p. 185-225.
- MUN A. M. MUNDÓ, *Les Bibles de Ripoll, III: Estudi dels mss. Vaticà, lat. 55729 i París, BNF, lat. 6*, Città del Vaticano, 2002, coll. «Studi e Testi» 408.
- NEU W. NEUSS, «Sobre un grupo de manuscritos bíblicos catalanes», *Primer Congrés d'Art Cristià a Catalunya*, Barcelona, 1913.
- OLZ R. OLZINELLES, *Codices del Real Monasterio de Ripoll*, Vic, Arxiu-Biblioteca Episcopal, Mensa, vol. 2058.
- ORD R. ORDEIG, *Les dotalies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. 1, Vic, 1993.
- PIJ J. PIJOAN, «Les miniatures de l'octateuch a les bibles romàniques catalanes», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 4 (1911-1912), p. 475-507.

- PL J.-P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus. Series prima. [Latina]*, París, 1844 s.
- RIB G. MARTÍNEZ, «Dos catálogos inéditos de la Biblioteca del monasterio de Ripoll», *Hispania Sacra*, 22 (1969), p. 385-406.
- SAL M. S. GROS, «La biblioteca particular del sacerdot i jutge Salomó», *Revista Catalana de Teologia*, 26 (2001), p. 51-70.
- VILL *Viage literario a las Iglesias de España*, vol. VIII, València, 1821.

RIBAS

*Hic est brevis librorum
Sanctae Mariae*

VILLANUEVA

*Hic est brevis librorum
Sanctae Mariae*

1	Bibliotecas (entiendo Biblias) III	Bibliotecas III
2	Moralia II	Moralis II
3	Carle. II	Cart. II
4	Estivale. II	Estival. II

1. *Bibliotecas III*

Amb encert Ribas considera aquests tres volums com a bíblies que contenen tots els llibres canònics del Vell i del Nou Testament. Escrites en lletra dels segles x-xii, necessàriament devien ser volums de gran format i força gruixuts. Beer les considera perdudes (beer p. 79, nota 1-3). Però, l'any 1912, Josep Pijoan, en comparar els relleus de la portada de Ripoll amb les miniatures de la Bíblia Vaticà, Bib. Apost., lat. 5729, llavors considerada com a procedent de l'Abadia de Farfa, a la Sabina, al nord de Roma, i les de la Bíblia París, BNF, lat. 6, procedent del monestir de Sant Pere de Rodes, a l'Alt Empordà, suggerí que els dos exemplars devien ser obra de l'escriptori de Ripoll (PIJ, p. 475). En el mateix any Wilhem Neuss confirmà aquesta hipòtesi com a veritable (NEU, p. 138). Recentment, Mundó identificà els fragments d'una altra gran Bíblia ripollesa procedents del monestir de Sant Miquel de Fluvià, també a l'Alt Empordà (MUN, p. 57-59). Sembla lògic identificar aquests tres exemplars de la Bíblia amb les «Bibliotecas» del catàleg, encara que és impossible d'assegurar-ho.

2. *Moralia II*

Són els «Moralia sive Expositiones in Job» del papa Gregori el Gran (CPL 1708). Com que el text de l'obra és molt extens es pot pensar que l'obra estava copiada en dos volums. Semblen perduts.

3. *Carle. II*

Són dos volums del *Leccionari de l'ofici* compilat per Pau Diaca, monjo de Montecassino, a petició de Carlemany, abans de l'any 792, en què el monjo morí. Se'ls anomena *Carolus* i *Carles* perquè aquest és el primer mot de la carta de l'emperador demanant a Pau Diaca que recopilés el *Leccionari* per a l'ús de les esglésies del Regne Franc. Com que l'homiliari té dues parts, la d'hivern i la d'estiu, es pot pensar que es tracta d'un sol exemplar copiat en dos volums. Villanueva interpretà la *l* final del mot com si fos una *t*, i desenvolupà l'abreviatura com si es tractés de dos cartularis, cosa que retardaria la redacció del catàleg a la segona meitat del segle XII, que és quan els cartularis es recopilen en les esglésies catalanes. Els dos volums semblen perduts.

4. *Estivale. II*

Són dos volums o dues parts d'un homiliari per als mesos d'estiu, amb les lectures des de les celebracions pasquals fins a l'Advent. Devia ser un homiliari d'època carolíngia, com l'anterior de Pau Diaca. La presència d'un fragment de l'anomenat *Homiliari de*

5	Passionar. IIII	Passionar. IIII
6	Collationes II	Collationes II
7	Vitas patrum II	Vitas Patrum II
8	Textus evang. III	Textus Evangel. III

Luculenci, datable a mitjan segle *x*, en l'Arxiu Museu Folkloric de Sant Pere de Ripoll, ara a l'Arxiu Comarcal del Ripollès, permet suggerir que aquest fragment pugui procedir d'aquest manuscrit (GROS, p. 64 i làmina 3). També en podria procedir el fragment Montserrat, Bib. Mon., ms. 793, del primer quart del segle *xi*, que conté una homilia de l'esmentat Luculenci (MUN, làmina 12). Com que només es parla de volums amb les lectures d'estiu, és de pensar que els volums amb les lectures d'hivern encara eren en ús al cor monàstic quan es redactà el catàleg. La seva desaparició ens impedeix amb seguretat de saber de quins homiliaris es tractava.

5. *Passionar. IIII*
Aquestes quatre colleccions d'actes de màrtirs també serien perdudes. El fragment Montserrat, Bib. Mon., ms. 1104/IV, que conté part de la passió de sant Sebastià, procedent del monestir de Sant Pere de la Portella, monestir en el redreçament del qual, l'any 1018, intervingué el bisbe i abat Oliba, obra del monjo ripollès Guifré, podria procedir d'un d'aquests passioners (MUN, p. 80 i làmina 18).
6. *Collationes II*
Són les «Conlationes» de Joan Cassià (CPL 512). Ribas, en el seu catàleg, esmenta un exemplar de les "Instituta Caenobiorum = Collationes Patrum, en pergamino", sense dir-ne res més (RIB n. 136). Deu ser l'exemplar del segle XIV descrit per Bofarull (BOF p. 16, n. 17). Els dos volums ara semblen perduts.
7. *Vitas patrum II*
Pel testimoni del catàleg Baluze sabem que el volum s'iniciava amb la vida de sant Pau eremita, escrita per sant Jeroni (BAL, n. 210). Devien seguir les vides de sant Hilarió i sant Malco, entre altres. Els volums semblen perduts.
8. *Textus evang. III*
Els tres *Textus Evangeliorum* contenien els quatre evangelis amb els seus pròlegs, els cànons d'Eusebi de Cesarea, i segurament també un «Capitulare Evangeliorum» per guiar els diaques en les lectures evangèliques que havien de llegir en les celebracions eucarístiques. Consta que l'any 925, en consagrar l'església del Salvador del monestir de Ripoll, el comte Sunyer li regalà un d'aquests «Textus» (ORD, p.116, doc. 46). Tots tres devien portar cobertes d'argent reposat. Ribas només n'esmenta un, i diu que va seguit del «Liber Sacramentorum editus a sancto Gelasio papa, emendatus a beato Gregorio" (RIP, n. 155), mentre que Olzinelles i Bofarull parlen de dos «Textus Evangeliorum» (OLZ, f. 1v n. 10 i f. 4v n. 11; BOF, p. 8, n. 0/10, i p. 140, n. 0/11). Del primer diuen que era escrit l'any 1094. El segon exemplar també portava al final l'esmentat sacramentari. Tots tres, per desgràcia, semblen perduts, però per les descripcions d'aquests autors el seu contingut es pot refer força bé. Villanueva només en descriu un (VILL, p. 43, n. 5).

9	Missales XI	Missal. XI
10	Lectiers. IIII	Lectio. IIII
11	Ant. XIII	Ant. XIII
12	Prosarios II	Prosarios II
13	Prophetarum III	Prophetarum III

9. *Missales XI*

En principi cal pensar que pot tractar-se de sacramentaris només amb les oracions sacerdotals, però no es pot pas excloure que alguns ja fossin veritables missals mixtos, amb les lectures bíbliques i les peces del cant, fins i tot amb notació musical, com són el fragment Montserrat, Bib. Mon., ms. 1254/IV, escrit, segons Mundó, pel monjo Guifré al primer quart del segle XI (MUN, p. 80, làmina 19), i el fragment Vic, Bib. Episc., frag. II/43, procedent de l'Arxiu Parroquial de Campdevàdol, al Ripollès, al nord-oest de Ripoll. Potser també caldria incloure-hi el sacramentari ripollès Vic, Bib. Episc., ms. 68, de vers l'any 1040, publicat per Alexandre Olivar, monjo de Montserrat (A. Olivar, *Sacramentarium Rivipullense*, Madrid i Barcelona 1964). Els nombrosos altars de l'església del monestir, amb els set altars del creuer, justifiquen la necessitat de tants missals.

10. *Lectiers. IIII*

Aquests leccionaris, pel fet de ser esmentats després dels missals, devien contenir les lectures bíbliques de la missa. Tots semblen perduts, encara que a l'Arxiu Comarcal del Ripollès es conserva un bifoli procedent de l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll, de mitjan segle XI, amb lectures del Dijous i del Divendres Sant, que en podria procedir. És el manuscrit 4^p.

11. *Ant. XIII*

Aquests tretze antifonaris devien contenir els cants de la missa, és a dir, eren graduals, i els de l'ofici diví, ambdós copiats en volums separats. Pot pertànyer a un d'aquests volums el foli d'antifoner monàstic de l'ofici, del final del segle X, ara inserit al manuscrit ACA, Rip. 106, f. 26v, que conté les antifones de matines, lletra i música, del diumenge i del dilluns d'entre any. No s'ha d'excloure que alguns fossin propis de l'ofici diví de tipus canonical, ofici que s'utilitzava en les parròquies dependents del monestir.

12. *Prosarios II*

El mot *prosari* és el nom que els antics inventaris de les esglésies catalanes donen als trofers-prosers. Ambdós semblen perduts.

13. *Prophetarum III*

És impossible saber si cada un dels tres volums contenia tots els llibres profètics de l'Antic Testament, o bé si aquests eren distribuïts entre els tres volums. Podria pertànyer a un d'aquests volums el foli Barcelona, Bib. Cat., ms. 2541/1, amb el final del llibre de Miquees, en escriptura minúscula visigòtica de vers l'any 800, procedent del monestir de Ripoll (MUN, p. 25-26, làmina 1).

14	Epistolas Pauli II	Epistolas Pauli II
15	Gerarchia	Gerarchia
16	Iosephum	Iosephum
17	Bede de temporibus	Bede de temporibus
18	Confessiones	Confessiones
19	Pastorale II	Pastoral. II

14. *Epistolas Pauli II*

Com que el text de les cartes de sant Pau és força més reduït que els escrits profètics de l'Antic Testament, és lògic pensar que cada manuscrit les contenia totes. També semblen manuscrits perduts.

15. *Gerarchia*

Aquest exemplar de les obres del Pseudo Dionís Areopagita (CPG, 6600) devia contenir la traducció llatina feta per Joan Scot a mitjan segle IX. Coneixem força bé el seu contingut per les descripcions que en donen Ribas (RIB, n. 33), Villanueva (VILL, p. 44, n. 7), Olzinelles (OLZ, f. 2, n. 17) i Bofarull (BOF, p. 10, n. 0/17). Ribas, Olzinelles i Bofarull el daten del segle X, mentre que Villanueva ja el considera del segle XI. Sembla perdut.

16. *Iosephum*

És el *De bello iudaico* de Flavi Joseph, segons pot deduir-se del catàleg Baluze de l'any 1649 (BAL, n. 41). Beer creu que era del temps del bisbe Oliba (Beer, p. 81, nota 81). Els altres catàlegs no l'esmenten. Devia ser, doncs, perdut vers l'any 1800.

17. *Beda de temporibus*

És el tractat *De tempore ratione* de Beda el Venerable (PL, 90/293), sobre les hores, els dies i les nits, les setmanes, els signes del zodíac, els equinoccis i els solsticis, entre altres temes. Podria ser el manuscrit Vaticà, Bib. Apost., reg. 123. Beer no ho creu pas perquè segons la seva opinió el manuscrit és més modern que el catàleg (Beer, p. 81, nota 82). Sembla que té tota la raó. En tot cas, el Vat. reg. 123 no procedeix pas de l'escriptori de Ripoll.

18. *Confessiones*

Han d'ésser les *Confessiones* d'Agustí d'Hipona (CPL 2513). Sembla que no s'han conservat perquè els catàlegs de Ribas, Olzinelles i Bofarull ja no les esmenten.

19. *Pastorale II*

És la *Regula Pastoralis* del papa Gregori el Gran (CPL 1712). Ribas, Olzinelles i Bofarull n'esmenten un que seria del segle X (RIB, n. 182; OLZ, f. 1^v, n. 12/7 i BOF, p.8, n. 0/12). Sembla que tots dos s'han perdut.

20	Summum bonum III	Summum bonum III
21	Dialogorum II	Dialogor. II
22	Exameron II	Exameron II
23	Ethimologiarum	Ethimologiarum
24	Liber de Trinitate	Liber de Trinitate

20. *Summum bonum III*

És el tractat teològic *Sententiarum libri III* d'Isidor de Sevilla (CPL 1199). Com que els tres llibres de l'obra no són massa extensos, cal pensar que es tractava de tres volums que la contenien íntegrament. L'obra és citada per Ribas, Olzinellas i Bofarull (RIB, n. 125 i 259; OLZ, f. 4, n. 0/5 i BOF, p. 13, n. 0/5). Només Bofarull diu que és un volum del segle x. Salomó, l'any 1017, en regalà un exemplar al monestir (SAL, n. 5-6).

21. *Dialogorum II*

Aquests dos exemplars dels *Dialogorum libri IV* del papa Gregori el Gran (CPL 1713) també semblen perduts. Ribas esmenta un exemplar que no data (Ribas, n. 282). Deu ser l'exemplar ACA, Ripoll 218, del segle XIV, citat per Bofarull (BOF, p. 143, n. 218/7). Villanueva en descriu un (VILL, p. 50-51, n. 11).

22. *Exameron II*

Podrien ser els comentaris de sant Ambròs de Milà i de Beda el Venerable als sis primers llibres de l'Antic Testament (CPL 123 i 1344, respectivament). També poden ser l'*Isidorum super Pentatecum*, que Ribas data del segle X-XI (RIB, n. 36) i els *Libri Examenon explanatum a B. Isidoro Spalensi Episcopo*, ara també perdut, descrit amb molt detall per Olzinellas (OLZ, f. 2v-3, n. 18) i Bofarull (BOF, p. 10-12, n. 0/18), sense, però, indicar la seva datació.

23. *Ethimologiarum*

Ha d'ésser un exemplar dels *Etymologiarum libri XX* d'Isidor de Sevilla (CPL, 1186). El volum sembla perdut. En podrien haver format part els folis Montserrat, Bib. Mon., ms. 1104/1, de l'últim quart del segle IX, procedents del monestir de Sant Pere de la Portella, reformat, com ja hem dit al n. 5, pel bisbe i abat Oliba, l'any 1018.

24. *Liber de Trinitate*

Podria ser el cèlebre *Liber de Trinitate* d'Agustí d'Hipona (CPL, 329). Beer, en canvi, suggereix que podria també tractar-se de l'obra homònima de sant Hilari de Poitiers (CPL, 433; beer, p. 80, nota 61). Però, sembla més lògic que fos el *De Trinitate* de Boeci, que anava unit al *De consolatione* del mateix autor que Salomó regalà al monestir l'any 1017 (SAL, n. 17-18).

25	Liber omel. super Sezehl.	Liber Omeliarum super Iezechielem
26	XL Homl. II	XL Homelie II
27	Super Matheum	Super Matheum
28	Super Lucham	Super Lucham
29	Super Iohannem	Super Iohannem
30	Claudium	Claudium

25. *Liber omel. super Sezehl.*

Són les *Homelie in Ezechielem* del papa Gregori el Gran (CPL, 1710). Ribas copià malament el mot *Iezechielem*. Per sort aquest volum encara es conserva íntegre a l'ACA, Ripoll 52. Mundó el considera escrit pel monjo Guifré, l'escriptor de les grans bíblies ripolleses (MUN, làmines 13^a-15^a).

26. *XL Homl. II*

Són les *XL Homiliarum in Evangelia libri duo* del papa Gregori el Gran (CPL, 1711). Sembla que els dos exemplars s'han perdut. Olzinelles i Bofarull encara pogueren veure un exemplar d'aquesta obra (OLZ, f. 4, n. 0/4, i BOF, p. 139, n. 0/4). Olzinelles el considera un volum molt antic, mentre que Bofarull diu que és del segle x. La xifra II pot referir-se als dos llibres en què l'obra és dividida, i no a dos exemplars.

27. *Super Matheum*

Deuen ser els *Commentarii in Evangelium Mathaei* de sant Jeroni (CPL 590). Semblen perduts. Els catàlegs de Ribas, Olzinelles i Bofarull ja no l'esmenten.

28. *Super Lucham*

Sembla ser l'*Expositio Evangelii secundum Lucham* de sant Ambròs de Milà (CPL 143). Tampoc l'esmenten els tres catàlegs anteriors, senyal que ja es va perdre abans del segle XVIII.

29. *Super Iohannem*

Són els *Tractatus in Evangelium Iohannis* d'Agustí d'Hipona (CPL 278). Els citats catàlegs tampoc l'esmenten.

30. *Claudium*

Deu ser una de les obres del bisbe Claudi de Torí, mort l'any 827. Beer suggereix que podria ser el seu comentari a les dues cartes als corintis de sant Pau (Beer, p. 80, nota 66), però com que no figura en cap altre catàleg ripollès, donant-ne més detalls, és impossible de poder certificar-ho.

31	Liber Bede cum evgl. II	Liber Bede cum Evangel. II
32	Aimonis I	Aimonis I
33	Istoria aeccleastica II	Historia Eccleastica II
34	Tripartita	Tripartita
35	Canticum graduum	Canticum graduum
36	Prosperum II	Prosperum II

31. *Liber Bede cum evgl. II*

Deu ser l'*Homeliarum Evangelii libri II* de Beda el Venerable (CPL 1367). També sembla perdut. Ribas descriu el seu contingut i el data dels segles x-xi (Ribas, n. 57). La descripció que en dona Olzinelles és força més extensa (OLZ, f. 3, n. 0/1), i Bofarull la copia (BOF, p. 12, n. 0/1). Villanueva també el descriu (VILL, p. 36, n. 1). La xifra, com en el n. 26, deu referir-se als dos llibres de l'obra.

32. *Aimonis I*

Podria ser el *De miraculis Sancti Benedicti libri duo* d'Aimon de Fleury (c. 965-1008) (PL 139/801). Beer suggereix que podria tractar-se de la *Historiae Francorum libri IV* de l'esmentat monjo de Fleury, i que les relacions literàries entre Ripoll i Fleury explicarien bé la seva presència en el catàleg ripollès (Beer, p. 80, nota 69). Es devia perdre i sembla que els altres catàlegs ripollesos ja no l'esmenten.

33. *Istoria aecclesiastica II*

És la Història eclesiàstica d'Eusebi de Cesarea traduïda al llatí per Rufi d'Aquilèia (CPL 198⁴). Un dels dos exemplars devia ser l'*Eusebio I* lliurat a l'església del Salvador del monestir de Ripoll, l'any 925, pel comte Sunyer, en la seva dedicació (ORD, p. 116). Pot procedir d'aquest volum el bifoli, en lletra minúscula visigòtica de la segona meitat del segle IX, conservat a l'ACA, frag. 22, procedent de les tapes d'un manuscrit ripollès.

34. *Tripartita*

És la *Historia ecclesiastica Tripartita dicte* de Cassiodor (PL 69/879). No figura en els antics catàlegs ripollesos, i sembla perduda.

35. *Canticum graduum*

Són els salms de peregrinació 120-133. Devien portar comentaris, que si fossin glosses el manuscrit ja seria de mitjan segle XII.

36. *Prosperum II*

Com que aquesta obra de Pròsper d'Aquitània és esmentada gairebé després de les històries eclesiàstiques d'Eusebi de Cesarea i la *Tripartita* de Cassiodor, podria ser el seu *Epitoma Chronicorum* (CPL 2257). En l'esmentat inventari dels llibres lliurats, l'any 1017, per Salomó al monestir de Ripoll figura en segon lloc un «Prosper» que podria ser un d'aquests volums (SAL 2). Ambdós semblen perduts. Ja no figura en els antics catàlegs ripollesos.

37	Prophirium grecum	Prophetarum grecum
38	Collect. I	Collect. I
39	Liber Sancti Benedicti	Liber Sancti Benedicti
40	Liber de natura boni	Liber de natura boni
41	Doctrina xptiana	Doctrina Xpiana
42	Gesta iulii	Gesta Iulii

37. *Prophirium grecum*

Sembla difícil que es tractés d'un manuscrit en la versió original grega d'una obra del filòsof neoplatònic Porfiri. Més aviat cal pensar en una traducció llatina d'una de les seves obres feta per Boeci. Salomó regalà a Ripoll, en l'esmentat any 1017, un *Porfirium*, que podria ser aquest mateix manuscrit (SAL, n. 19). El catàleg Baluze esmenta un «Porphirium in Aristotelem» sense precisar de quina obra del gran filòsof es tracta (BAL, n. 103). També podria ser el text afegit al volum de les obres del Pseudo-Dionís Aeropagita, n. 15, d'aquest catàleg. Ribas també esmenta en un manuscrit miscel·lani un «Tractatus super Porphirium», sense datar-lo (RIB, n. 130). Olzinelles i Bofarull daten aquesta miscel·lània al segle x (OLZ, f. 2, n. 17, i BOF, p. 10, n. 17). També sembla perdut.

38. *Collect. I*

Deuen ser les *Collectiones in Epistolas et Evangelia* de Smaragda, abat de Saint-Mihiel (PL 102/15).

39. *Liber Sancti Benedicti*

Beer considera que és un exemplar de la regla de sant Benet, cosa difícil de creure perquè al llarg dels segles x-xi, per raons pràctiques, la regla acostuma a anar unida als martirologis (Beer, p. 81, nota 78). També sembla que no es pot pas pensar en el segon llibre dels *Dialogorum libri iv* del papa Gregori el Gran, n. 21, tot ell dedicat a sant Benet, separat de la resta de l'obra. Sembla més lògic, doncs, pensar en el ja esmentat *De miraculis sancti Benedicti*, escrit pel monjo Aimon de Fleury (PL 139/801), sobretot si es recorda que en el n. 32 del catàleg es parla d'aquest monjo, i que les relacions entre Fleury i Ripoll, entorn de l'any 1000, foren força freqüents. Com que el manuscrit sembla perdut és impossible de precisar més sobre el seu contingut, encara que no es pot pas excloure que fos els *Commentaria in regulam sancti Benedicti* de l'esmentat Smaragde de Sant Mihiel (PL 102/691).

40. *Liber de natura boni*

Ha d'ésser l'obra homònima de sant Agustí (CPL 323). També sembla perdut.

41. *Doctrina xptiana*

Una altra obra homònima de sant Agustí (CPL 236). Devia ser l'exemplar que Salomó regalà al monestir en oferir-hi el seu fill Joan (SAL, n. 34). També sembla perdut.

42. *Gesta iulii*

Deu ser el *De bello gallico* o bé el *De bello civili* de Juli Cèsar. Sembla perdut.

43	Amelarii II	Amelarii II
44	Expositum regulae	Expositum regule
45	Sententiarum Gregorii	Sententiarum Gregorii
46	Registrum augustini	Registrum Augustini
47	Evipium	Evipium
48	Epacticum	Eptaticum II

43. *Amelarii II*

Deuen ser dos exemplars del *De ecclesiasticis officiis libri IV* d'Amalari de Metz (PL 105/985). Un d'aquests volums segurament és el manuscrit Tarragona, Bib. Púb., Santes Creus 85, escrit al primer quart del segle XI pel monjo Guifré de Ripoll (MUN, p. 82, làmina 17). L'altre podria ser el manuscrit Barcelona, Bib. Cat., ms. 944, del final del segle XI o començament del XII, certament procedent de Ripoll. Consta que Salomó lliurà un exemplar d'aquesta obra a Ripoll, l'any 1017, en oferir el seu fill Joan (SAL, n. 33).

44. *Expositum regulae*

Aquest comentari de la regla de sant Benet podria ser la cèlebre *Expositio in Regulam sancti Benedicti* de Smaragda, abat de Sanit-Mihiel (PL 102/691), però no s'ha d'excloure que sigui la *Expositio Regulae* de Bernat de Montecassino, que visqué vers l'any 1120, de la qual es conserven els manuscrits ACA, Ripoll 68 i 178, dels segles XIV-XV i XIII, respectivament.

45. *Sententiarum Gregorii*

És el *Sententiarum libri V* del bisbe Taió de Saragossa, fet d'extractes de les obres pel papa Gregori el Gran (CPL 1268). Beer el creu perdut (Beer, p. 82, nota 163). Per sort, però, sembla que encara es conserva. Pot molt ben ser el manuscrit Barcelona, ACA, Ripoll 49. És escrit en minúscula visigòtica, l'any 911, i té notes en àrab als marges que mostren clarament que el volum procedeix de la Hispània musulmana. Villanueva el descriu molt bé (VILL, p. 40-42, n. 3).

46. *Registrum augustini*

Deu ser una de les colleccions de les cartes de sant Agustí d'Hipona (CPL, 262). Sembla perdut.

47. *Evipium*

És una còpia de les *Exerpta ex operibus sancti Augustini* escrites per l'abat Eugipi vers l'any 500 (CPL 676). Aquesta còpia va ser feta en temps de l'abat Arnulf de Ripoll (954-970) pels monjos ripollesos, el diaca Sendred i el prevere Sunyer. Villanueva encara el pogué veure i descriure abans que fos cremat l'any 1835 (VILL, p. 37-40, n. 2).

48. *Epacticum*

Villanueva transcriu més bé el nom que Ribas. És la còpia dels set primers llibres bíblics de l'Antic Testament. Consta que l'any 890, en consagrar l'església de Sant

49	Regum	Regum
50	Genera officiorum	Genera officiorum
51	Augustinus II	Augustinus II
52	Martirolog. III	Martirolog. III
53	Ortographia	Ortographia
54	Capitularem K. (Caroli)	Capitularum K.

Pere, annexa a la del monestir dedicada a Santa Maria, l'abat Daguí i els monjos li lliuraren un *Heptaticum* (ORD, p. 52, doc. 14). Bofarull n'esmenta un exemplar del segle XI, desaparegut l'any 1935 (BOF, p. 8, n. 0/9).

49. *Regum*

Deu ser el volum que seguia els *Eptaticus* amb els llibres històrics dels reis. Els catàlegs de Ribas, Olzinelles i Bofarull ja no l'esmenten.

50. *Genera officiorum*

Beer afirma que és el *De ecclesiasticis* d'Isidor de Sevilla (CPL 1207), cosa força lògica en el context de les biblioteques eclesiàstiques hispanes (Beer, p. 83, nota 169). No es pot excloure del tot, però, que fos el *De officiis ministrorum* d'Ambrós de Milà (CPL 144), ni fins i tot el *De officiis* de Ciceró, encara que si es tractés d'aquesta obra seria lògic que s'esmentés junt amb el *De amicitia* n. 96, del mateix autor.

51. *Augustinus II*

És impossible identificar aquestes dues obres del bisbe d'Hipona entre l'extensa bibliografia que té. L'única cosa que sembla certa és que no és cap dels volums del sant esmentat explícitament en el catàleg. Un dels exemplars podria ser l'*Augustinum* que Salomó, l'any 1017, regalà al monestir (SAL 20).

52. *Martirolog. III*

Per desgràcia no s'ha conservat cap d'aquests tres volums. Devien contenir el text d'Adó de Viena, com tots els altres martirologis catalans antics. Ribas i Villanueva encara, per sort, pogueren tenir a mà un d'aquests exemplars, d'on copiaren aquest catàleg que comentem (RIB, f. 968v-969v, i VILL, p. 58-59 i apèndix x).

53. *Ortographia*

És molt possible que sigui, com suggereix Beer, el *De ortographia* de Cassiodor (CPL 907, i Beer, p. 81, nota 92). Sembla perdut.

54. *Capitularum K. (Caroli)*

Per sort aquest volum s'ha conservat. Ara és el manuscrit ACA, Ripoll 40. És del començament del segle XI i conté la *Capitularium Collectio* d'Angesisi, abat de Sant Vandrille de Fontanelles (PL 97/503). Villanueva també el descriu (VILL, p. 43-44, n. 6).

55	Canones V	Cannones V
56	Glosas VI	Glosas VI
57	Liber Iudices	Liber Iudices III, duo vetustissima

55. *Canones V*

Han de ser les col·leccions canòniques *Hispana* (CPL 1790) i de Dionís l'Exigu (PL 67/135). Baluze i Ribas ja només en descriuen dos volums, un de cada col·lecció canònica (BAL, n. 3 i 24; RIB, p. 74, n. *35 i *36). Ribas, però, només en va veure còpies perquè els originals havien estat prestats a Pedro Rodríguez Campomanes. Villanueva, segons sembla, encara pogué veure un exemplar de la col·lecció de Dionís que era del segle XII (VILL, n. 55, n. 18). Olzinelles veié la còpia de dos d'aquests volums (OLZ, f. 6v, n. 19, i f. 8, n. 8). Els dos manuscrits prestats a Campomanes per sort s'han salvat i sembla que són a Barcelona, Bib. Cat., ms. 944 i 945. El primer, a més del text del *De ecclesiasticis officiis* d'Amalari, conté una versió reduïda de la *Hispana* i el segon, la col·lecció de Dionís l'Exigu. El de la *Hispana* sembla ser del final del segle XI o començament del XII, i el de la de Dionís és del final del segle X. Salomó, l'any 1017, lliurà *Duas canones* al monestir, sense explicitar quines col·leccions canòniques eren (SAL 3-4).

56. *Glossas VI*

Beer creu que un d'aquests manuscrits és el Barcelona, ACA, Ripoll 74, del final del segle X, miscel·lània que s'inicia amb el *Liber glossarum et tonologiarum*. En els manuscrits medievals cal, però, distingir els «glossaris» de les «glosses». Mentre els primers són diccionaris alfabètics que expliquen el sentit i l'origen de mots difícils d'entendre, les «glosses» són els comentaris marginals i interlineats, trets normalment dels llibres patristics, per a fer entendre passatges difícils dels llibres de l'Antic i del Nou Testament. Com que els primers volums de l'anomenada «Glossa ordinaria» són obra d'Anselm de Laon (vers 1050-1117), es pot pensar que la còpia del catàleg que conté aquests sis volums ja ha de ser de la primera meitat del segle XII, tal com afirma Villanueva. Sis volums segurament eren suficients per glossar tota la Bíblia. Ara, per desgràcia, semblen perduts.

57. *Liber Iudices III, duo vetustissima*

En aquest punt la transcripció de Villanueva és més completa que la de Ribas perquè explica que dos d'aquests tres volums eren molt vells. Villanueva encara pogué veure un d'aquests exemplars (VILL, p. 51, n. 12). Segurament era l'exemplar que Salomó, l'any 1017, lliurà al monestir (SAL, n. 32). Havia estat escrit per Bonsom, l'any 1010, i desaparegué en la crema de l'any 1835. Villanueva el descriu amb força detall (VILL, p. 51-52, n. 13). Dels dos altres exemplars «vetustissima» en deuen provenir els fragments del final del manuscrit ACA, Ripoll 46, i un bifoli procedent de l'Arxiu de Sant Pere de Ripoll, ara a l'Arxiu Comarcal del Ripollès. Ambdós són del final del segle IX.

58	Decada II	Decada II
59	Methodium	Methodium
60	Topica	Topica
61	Sententiarum parvum	Sententiarum parvum
62	Medicinal. IIII	Madicinl. IIII

58. *Decada II*

Com molt bé indica Beer, són els extensos comentaris d'Agustí d'Hipona al llibre dels Salmes (Beer, p. 82, nota 108-109), anomenats les «Enarrationes in psalmos» (CPL 283). Els dos volums semblen perduts.

59. *Methodium*

És difícil de saber de quin autor es tracta. Beer suggereix el Metodi *Paterensis episcopi et martiris* esmentat en el manuscrit miscel·lani ACA, Ripoll 106, f. 117^v-121, on es troba copiat el seu tractat *De errore hominum*. Seria un bisbe de Patara, a la Lícia, Àsia Menor. També podria ser una altra obra força coneguda, com és la del bisbe Metodi d'Olímpia, també a la Lícia, anomenada el *Convivium decem virginum* (CPG 1810). Sembla que s'ha perdut.

60. *Topica*

Beer el considera una obra de Boeci (BEER, p. 82, nota 111). No especifica, però, si és la *Interpretatio topicorum Aristotelis* (CPL 887^a), o bé el *De topicis differentiis* (CPL 889). Com que sembla perdut és impossible saber quina era. També podrien ser els *Duo comenta porfirii* regal de Salomó al monestir fet l'any 1017 (SAL n. 21-22).

61. *Sententiarum parvum*

Beer s'inclina a veure-hi extractes del "Liber Sententiarum" de Taió de Saragossa, ara ACA, Ripoll 49, escrit l'any 911, del qual hem parlat al n. 45 (Beer, p. 82, nota 112). Aquest manuscrit és de format força semblant a la majoria dels volums dels segles x-xi. El mot *parvum*, més aviat fa pensar en el manuscrit ACA, Ripoll 229, que també conté l'esmentat *Liber Sententiarum* i que és de format molt reduït ---8,8 x 10,5 cm. El volum sembla de la primera meitat del segle xi.

62. *Medicinal. IIII*

Són quatre tractats de medicina. Com que sembla que no se n'ha conservat cap és difícil saber el nom dels seus autors. Baluze tingué a mà un *Liber auforismorum Hypocratis* traducció llatina de Constantí l'Africà, monjo de Montecassino, en els anys c. 1020-1087, i un *Liber artis medicinae* (BAL, n. 62 i 142). Ribas esmenta el primer dels dos volums, una *Cirurgia Bruni* (?) i un tercer volum només anomenat *Medicina* (RIB, n. 44, 75 i 95, respectivament). Bofarull esmenta un volum amb textos d'Hipòcrates traduïts per l'esmentat Constantí l'Africà. És el manuscrit ACA, Ripoll 50, que ja és del segle XIII.

63	<i>Psalterium argenteum</i>	Plutargus
64	<i>Alios XXI</i>	<i>Alios XXI</i>
65	<i>et unum toletanum</i>	<i>et unum Toletanum</i>

63. *Psalterium argenteum*

Era la joia més preuada de la biblioteca del monestir. Mundó ha explicat amb detall tot el que se sap d'aquest volum i suggereix que podia haver estat un regal del mateix bisbe Oliba (MUN, p. 32-35). Però podia també tractar-se del *Psalterium* i regalat pels comtes Sunyer i Riquilda a l'església del Salvador del monestir de Ripoll, en la seva dedicació, l'any 925 (ORD, p. 116, doc. 46). Hauria estat un regal digne dels comtes al monestir on reposaven les restes dels seus pares. Sembla que fou cremat l'any 1835. No és gens de fiar el recit de mossèn Pau Parassols que explica com se salvà i fou traslladat a França, perquè està comprovat que s'inventava moltes històries (MUN, p. 35). Es fa difícil de creure que, si s'hagués salvat, després de més de cent setanta-cinc anys no s'hagi pogut identificar-lo en alguna col·lecció pública o privada d'arreu del món. El salteri, en l'inventari fet després de la mort del bisbe Oliba, l'any 1047, figura entre els objectes de la sagristia del monestir, independent dels cent norantadós llibres que aquest posseïa. És el lloc on continuà tenint en l'inventari de l'any 1066 i en els dos inventaris posteriors del segle XII. En aquests últims s'explica que és un *Psalterium scriptum cum auro et argento* (JUN, p. 35-41). El detall és important perquè explica que el seu nom li venia de la seva cal·ligrafia i no d'una possible enquadernació amb tapes d'argent, com era normal en els *Textus Evangeliorum*. Villanueva, o els seus ajudants, interpretà malament les abreviatures del manuscrit convertint el *Psalterium* en un *Plutargus*. Que es tracta d'un salteri és clar, perquè aquest és el nom dels volums que el segueixen en els n. 64-66.

64. *Alios XXI*

D'aquests altres vint-i-un salteris no sabem si tenien els salms posats en l'ordre de la Bíblia o bé ja distribuïts seguint l'ordre dels diferents oficis de cada setmana. Entre ells devia haver-hi el salteri amb collectes i lletanies al final, escrit a Ripoll l'any 938, descrit amb detall per Olzinelles (OLZ, f. 18, n. 9), i desaparegut l'any 1835, perquè Bofarull encara l'esmenta en el seu catàleg (BOF, p. 140, n. 0/9). Tants salteris en un monestir on els monjos ja de petits aprenien els salms de memòria per poder participar en els oficis nocturns es podria explicar si es pogués demostrar que els pares, en oferir llurs fills, també lliuraven un exemplar d'aquest llibre, cosa de la qual no en tenim cap testimoni.

65. *et unum toletanum*

D'aquest salteri toledà, que vol dir escrit en lletra minúscula visigòtica, sembla que se'n conserva un foli. És el fragment ACA, frag. 395, procedent dels manuscrits ripollesos que s'hi conserven. Mundó l'atribueix a l'escriptori de la catedral de Narbona, i el data al «trencall dels segles VIII i IX» (MUN, p. 27-29 i làmina 2).

66	et alium triplicum	et alterum Triplicum
67	Ymrs. X. (Entiendo Yeremias)	Ims X
68	Orationers VII	Orationarios VII
69	Breviars lecctionum II	Breviars lectionum II
70	Lege. rom.	Legem romanam

66. *et alium triplicum*

Aquest salteri devia portar les versions llatines anomenades *Gallicana*, *Vulgata* i *iuxta Hebraeos* de sant Jeroni. Sembla perdut. Podria ser el manuscrit que Ribas descriu com *Liber Psalmorum iuxta editionem LXX* (RIB, n. 117).

67. *Ymrs. X*

Ribas interpreta malament l'abreviatura en llegir-hi «Yeremias». En realitat són deu exemplars d'*Ymnarios*, el llibre que contenia els himnes bíblics i de composició cristiana emprats en el cant de les hores de l'ofici diví. És lògic que fossin catalogats després dels salteris, l'altre llibre litúrgic essencial per l'esmentat ofici diví, i abans dels *Orationers*, el llibre de les oracions sacerdotals que també cal emprar-hi. Tots semblen perduts. La desaparició de totes les consuetes i breviaris del monestir ens impedeix conèixer el seu contingut.

68. *Orationers VII*

Com hem dit són volums que contenien les oracions sacerdotals que calia recitar al final de les diferents hores de l'ofici diví al llarg de tot l'any litúrgic. Tots set semblen perduts.

Després Ribas posa dues ratlles indicades només amb punts per a senyalar que en el manuscrit seguien dos títols totalment esborrats i il·legibles. Per això Villanueva els passa per alt.

69. *Breviars lectionum II*

Són dos volums només amb les lectures bíbliques i patrístiques que calia llegir en les matines de l'ofici diví, ja dividides en lliçons i posades segons l'ordre de les celebracions de l'any litúrgic. Tots dos semblen perduts.

70. *Lege. rom.*

Deu ser la *Lex romana visigotorum*, també anomenada *Breviari d'Alaric*, publicada, l'any 506, pel rei Alaric II de Tolosa del Llenguadoc. També és perdut.

Segueixen altres dues ratlles de punts, que, com les anteriors, deuen ser títols d'obres totalment esborrats. Villanueva també passa per alt aquesta llacuna.

71	Quatern. de Boetii	Quaterniones de Boecii
72	et alius de Iuvenal II	de Iuvenal
73	Quaterns. albos	
74	alius de XII sign.	
75	alius de Athanasio	de Atanasio
76	Miss. Tolle. V (entiendo Toledanos)	Missal. Toletan. V
77	Liber de heris	Liber de Heris

71. *Quatern. de Boetii*

És impossible saber què conteniien aquests quaderns no relligats formant un volum. Semblen perduts. És possible que continguessin alguna obra del filòsof no esmentada en les altres referències que té en el catàleg.

72. *et alius de Iuvenal*

Aquest quadern devia contenir les poesies satíriques de Juvenal sobre la corrupció de la societat romana en temps de l'emperador Domicià. Sembla perdut. Salomó n'havia regalat un, l'any 1017, al monestir (SAL, n. 16).

73. *Quaterns. albos*

Aquests quaderns sense escriure segurament estaven destinats a completar les dues obres anteriors i les dues que segueixen, n. 71-72 i 74-75, respectivament. Villanueva no els esmenta.

74. *alius de XII sign.*

Com que només es tracta d'un sol quadern es pot pensar que contenia els capítols 16-17 del *De natura rerum* de Beda el Venerable (CPL 1343) que precisament porten aquests títols: *De zodiaco circulo* i *De duodecim signis*. Sembla que també s'ha perdut.

75. *alius de Athanasio*

Aquest quadern, segons sembla, contenia part del *Contra arianos dialogus Athanasio, Ario et Probo iudice interlocutoribus libri duo* de Vigili, bisbe de Thapse (CPL 807). Segurament aquest quadern no s'ha conservat. Salomó lliurà al monestir, l'any 1017, un exemplar d'aquesta obra (SAL, n. 35), i en la Biblioteca Nacional de França, ms. lat. 5132, tenim un manuscrit de la segona meitat del segle XII, d'origen certament ripollès, que també la conté.

76. *Miss. Tolle. V*

Aquests cinc *Libri missarum*, escrits en lletra minúscula visigòtica devien ser cinc *Mixticus* que conteniien els textos de les misses i de l'ofici diví hispànics, de tot l'any litúrgic. Per desgràcia semblen perduts.

77. *Liber de heris*

Beer identifica aquest manuscrit amb el volum ACA, Ripoll 225, de l'últim quart del segle XI, que conté tractats referents a l'Astrolabi (Beer, p. 83, nota 207). Però, com

78	Quater. de computo II	Quatern. de computo II
79	alius Liber de computo <i>Libri artium</i>	alius Liber de computo <i>Libri artium</i>
80	Donatos IIII	Donatos IIII
81	Priscianos II	Priscianos II

que el volum és esmentat després dels missals toledans, és més lògic veure-hi un exemplar del *Liber horarum* també hispànic que conté els oficis propis de les comunitats monàstiques. Els sis volums, missals i llibre de les hores haurien pertangut a alguna comunitat de monjos hispans que, en abandonar les terres en poder dels àrabs on tenien el seu monestir, hauria estat integrada al monestir de Ripoll pels comtes de Barcelona-Osona.

78. *Quatern. de computo II*

79. *alius Liber de computo*

Devien tractar de la manera de calcular la data de la festa de Pasqua. En no haver-se conservat és impossible de dir de quins textos es tracta entre els nombrosos opuscles d'aquesta temàtica que s'han conservat, molts d'ells anònims (CPL 2274-2323^b). Un d'aquests volums podria ser el manuscrit descrit amb detall per Villanueva, que el considera del final del segle XI o del començament del XII (VILL, p. 55-58, b. 19).

Libri artium

La biblioteca ripollesa, malgrat ser col·locada en caixes a la sagristia del monestir com totes les biblioteques eclesiàstiques catalanes abans de la creació de les llibreries en l'últim quart del segle XIV, tenia cert ordre, posant els llibres d'autors clàssics, de gramàtica, de matemàtiques, de música i de filosofia en caixes a part, com pot deduir-se d'aquest títol que els precedeix.

80. *Donatos IIII*

Són l'*Ars minor* i l'*Ars maior* del cèlebre gramàtic llatí Aelius Donatus, del final del segle IV. Un d'ells deu ser el manuscrit ACA, Ripoll 46, de vers l'any 950. És possible que aquest manuscrit sigui el *Donatum cum Serviolo* lliurat al monestir per Salomó, l'any 1017 (SAL, n. 7-8). Sembla que els altres tres exemplars s'han perdut. Villanueva l'esmenta (VILL, p. 44-45, n. 8).

81. *Priscianos II*

Són dos exemplars de les *Institutiones gramaticae* del gramàtic Priscia, distribuïdes en divuit llibres (CPL 1546). Com que els dos volums següents s'anomenen *Priscianellos*, és lògic pensar que aquests dos primers volums només contenien els setze primers llibres de l'obra. Salomó, l'any 1017, lliurà al monestir un *Maiorem Priscianum* (SAL, n. 13). Per sort un d'aquest dos volums encara es conserva. És el manuscrit ACA, Ripoll 59, de l'últim quart del segle X.

82	Priscianellos II	Priscianellos II
83	Virgil. II	Virgil. II
84	Sedul. III	Sedul. III
85	Construciones II	Constructs. II
86	una cum Aratore	una cum Aratore

82. *Priscianellos II*

D'acord amb el que hem dit anteriorment, aquests volums només contenien els llibres 17-18 de l'obra de Priscia. Salomó, en la seva donació, també lliurà al monestir dos *Priscianulo minore* (SAL, n. 9 i 11). A un d'aquests Priscians menors podrien pertànyer els folis amb el llibre 17 de l'obra, conservats al final de l'esmentat manuscrit ACA, Ripoll 59. Sembla que l'altre volum s'ha perdut.

83. *Virgil. II*

Deuen ser exemplars de l'*Opera omnia* de Virgili. Salomó, en l'esmentat any 1017, en regalà un al monestir (SAL, n. 15). Sembla que tots dos volums s'han perdut.

84. *Sedul. III*

Deuen ser exemplars del *Paschale Carmen* de Seduli (CPL 1447). Salomó també, l'any 1017, regalà un exemplar d'aquesta obra al monestir de Ripoll (SAL, n. 30). La xifra III pot referir-se també al fet que en alguns manuscrits el text es troba dividit només en tres llibres. Semblen perduts.

85. *Construciones II*

És el llibre 17 de les *Institutiones grammatices* de Priscia (CPL 1546), que porta el títol *De constructione sive de ordinatione partium orationis*. L'any 1017, Salomó n'havia regalat un exemplar al monestir de Ripoll (SAL, n. 13), que estava unit al Priscia major. Sembla perdut. La xifra II pot referir-se al fet que l'obra té dos llibres, que són els llibres 17-18 de la seva gramàtica llatina.

86. *una cum Aratore*

És un altre exemplar de l'obra anteriorment esmentada que anava enquadrada conjuntament amb la *Historia Apostolorum*, que comenta en vers els Fets dels Apòstols, escrita pel sotsdiaca romà Arator, a la primera meitat del segle VI (CPL 1504). En la donació de llibres feta per Salomó, l'any 1017, s'esmenta un «Arator» com si fos un volum independent (SAL, n. 31). L'obra d'Arator, en el catàleg Baluze anava unida al *De ecclesiasticis sacramentis* de Joan Belet (BAL, n. 175). Ribas pogué veure el volum i el considerà del segle XI (RIB, n. 254). Bofarull també el tingué a mà i igualment el considerà del segle XI malgrat que Joan Belet ja és del segle XII. El considera perdut l'any 1835 (BOF, p. 156, n. 0/17).

87	Ysagoges II	Isagoges II
88	Cathegorias	Categorias
89	Peri ermenias	Perhiermenias
90	Macrobius	Macrobius
91	Boetius	Boecius
92	Comentum Virgili	
93	Tere[n]tius	

87. *Isagoges II*
Deuen ser els *In Porphyrii Isagoge commentarium editio duplex* de Boeci (CPL 881). Com que aquesta obra no és esmentada en els antics catàlegs ripollesos, cal pensar que es va perdre aviat. Podrien ser els *Duo comenta Porfirii* lliurats, l'any 1017, per Salomó al monestir (SAL, n. 21-22).
88. *Categorias*
És el tractat *In categorias Aristotelis libri iv* de Boeci (CPL 882). Baluze ja l'esmenta (BAL, n. 90) i Ribas també (RIB, n. 126). Actualment sembla ser el manuscrit ACA, Ripoll 83, de la segona meitat del segle x. Podria ser l'exemplar *Commentum Boetii super Augustinum et Aristotelem* lliurat al monestir, l'any 1017, per Salomó (SAL, n. 23-24).
89. *Peri ermenias*
Ha d'ésser el tractat *In libros Aristotelis peri ermeneias commentarii duplex* (CPL 883). Aquest altre tractat de Boeci sembla perdut.
90. *Macrobius*
Semblen ser les *Saturnales* de Macrobi, filòleg i historiador romà, probablement nord-africà. Aquest manuscrit també sembla perdut.
91. *Boetius*
Ha de ser una de les seves nombroses obres no esmentades explícitament en el catàleg. Aquesta és l'última obra citada en la transcripció del catàleg publicada per Villanueva.
92. *Commentum Virgilio*
Deu ser les *Partitiones XII versuum Aeneidos principalium* del gramàtic Priscià (CPL 1551). Podria ser el mateix exemplar d'aquesta obra que, amb el títol *Eiusdem (Prisciani) in duodecim Virgilio versibus*, Salomó regalà a Ripoll, l'any 1017 (SAL, n. 12). Sembla que aquest exemplar també s'ha perdut.
93. *Terentius*
No podem saber quantes ni quines peces teatrals del gran comediògraf llatí Terenci Lucà contenia el volum perquè el manuscrit sembla perdut.

- 94 Arithmetica
- 95 Musica
- 96 Liber Ciceronis de amicitia
- 97 A.....
- 98 Avianum
- 99 Qiracium

94. *Arithmetica*

Sembla ser el *De institutione arithmetica* de Boeci (CPL 879), perquè en el catàleg va seguit del tractat *De musica* del mateix Boeci. El volum sembla perdut.

95. *Musica*

Deu ser el tractat *De institutione musica* de l'esmentat Boeci (CPL 880). Aquests són dos manuals pedagògics que de vegades es presenten seguits, un després de l'altre. Sembla que aquest tractat s'ha conservat en el manuscrit ACA, Ripoll 42, f. 6v-57v, datat a la primera meitat del segle XI.

96. *Liber Ciceronis de amicitia*

Aquesta obra, junt amb el *De senectute* de Marc Tulli Ciceró, acostumava a ésser present en gran part de les biblioteques de l'edat mitjana. Potser el volum portava totes dues i el catàleg només esmenta la primera. El volum s'ha perdut.

97. A.....

Ribas només assolí llegir la A inicial d'aquest títol. Com que segueix una obra de Ciceró, podria ser l'*Academica* del mateix mestre, una de les seves obres de retòrica. Aquesta és, però, una hipòtesi sense gaire fonament.

98. *Avianum*

Podria ser l'*Ora maritima*, que és l'obra més coneguda de Ruf Fest Aviè, el poeta i geògraf llatí del segle IV. S'ha perdut.

99. *Qiracium*

És evident que es tracta de Quint Horaci Flac. Deu ser el mateix exemplar que Salomó lliurà al monestir, que anomena *Quintio* (SAL, n. 27). Com que l'exemplar sembla perdut, no podem saber quines obres contenia del gran poeta llatí.

- 100 Liber dialecticae
- 101 Commentum partium

100. *Liber dialecticae*

És difícil identificar aquesta obra. Baluze esmenta un *Liber dictus Dialectica*, sense dir-ne res més (Bal, n. 283). Ribas parla d'una *Ars dialectica* i d'una *Dialectica* també sense explicitar el seu contingut (RIB, n. 247 i 283). Podria ser el "Principia dialecticae" del Ps. Agustí d'Hipona (CPL 361), però sembla més lògic pensar en els tractats de dialèctica anònims *Dialectica ars generaliter deffiniendi* i *De equipollenciis VI^a quod negacio non mutet*, conservats en els manuscrits ACA, Ripoll 150 i 221, respectivament, ambdós del final del segle XIV.

101. *Commentum partium*

Beer ja considera aquest text com de Priscià (Beer, p. 84, n. 217). Sembla, però, més normal identificar-lo amb el mateix volum que, l'any 1017, Salomó regalà al monestir anomenat *Renagio vel commentum maiorum partium sive medio titulo*, que sembla ser una compilació dels comentaris de Remigi d'Auxerre als antics tractats gramaticals llatins (SAL, n. 10). També sembla perdut.

REFLEXIONS FINALS

La primera qüestió que cal resoldre és fixar la data en què el catàleg va ser compilat. Hem vist en la introducció que el P. Benet Ribas considerava que era còpia del segle XI d'un catàleg escrit vers l'any 1030, abans, doncs, de la mort del bisbe Oliba, mentre que Villanueva no es planteja la seva datació i només afirma que la seva versió és tret a d'una còpia del segle XII. Com que no precisa més, indicant, per exemple, si era del començ del segle XII, o bé del final d'aquest segle, o de principi del XIII, sembla que data la còpia a mitjan segle XII, és a dir, en el segon terç de l'esmentat segle XII. Sense menysvalorar els coneixements paleogràfics del P. Ribas, crec que Villanueva, com demostra en les seves obres, segurament tenia més encert en la datació dels manuscrits.

En tractar aquest tema sempre s'ha de tenir present que els antics inventaris ripollesos només esmenten el nombre dels volums de la biblioteca monàstica sense explicitar els seus títols. Així tenim que en l'inventari pres l'any 979, a la mort de l'abat Guidiscle, només s'hi diu: «Et sunt libri numero LXV et eo amplius».⁹ Igualment, l'any 1008, en l'inventari fet a la mort del seu successor Seniofred, el text acaba dient: «Libri autem S. Marie inter maiores et minores sunt numero», sense, però, dir quants.¹⁰ Per això no ens ha de sorprendre que en l'inventari fet a la mort del bisbe i abat Oliba només es digui: «Et sunt libri 192».¹¹ Aquest devia ser el costum dels escrivans del monestir, mentre que en la catedral de Vic, en els inventaris presos a la mort del bisbe Guadamir i de l'arquebisbe Ató, en els anys 957 i 971, respectivament,¹² sí que s'indiquen els títols dels llibres, així com continua fent-se en l'inventari de l'any 1082,¹³ i encara continuarà fent-ho el capítol catedralici, l'any 1368.¹⁴ És també el que, per sort, Salomó, sacerdot i jutge, ja havia fet, l'any 1017, en lliurar la seva important biblioteca al monestir ripollès.¹⁵ Cal, doncs, pensar que el

9. E. JUNYENT, «Notes inèdites sobre el monestir de Ripoll», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 9 (1933), p. 218-220.

10. JUNYENT, «Notes inèdites...», p. 220-221.

11. JUNYENT, «Notes inèdites...», p. 221-222.

12. E. JUNYENT, *Diplomatari de la Catedral de Vic. Segles IX-X*, Vic, 1980-1996, doc. 303 i 413.

13. R. ORDEIG, *Diplomatari de la Catedral de Vic. Segle XI*, vol. 1, Vic, 2007-2010, doc. 1455.

14. J. GUIDOL, *Catàleg dels llibres manuscrits anteriors al segle XVIII del Museu Episcopal de Vich*, Barcelona, 1934, p. 14-16.

15. Vegeu nota 5.

Breve librorum Sanctae Mariae és posterior a la mort d'Oliba, i que va ser escrit més tard en encomanar el fons bibliogràfic del monestir a un monjo com a responsable de la seva conservació i del control dels volums que es prestaven als membres de la comunitat per als actes culturals, l'estudi i la lectura espiritual. És el mateix tipus de document que es va fer a la catedral de la Seu d'Urgell, a la segona meitat del segle XI, en confiar el dipòsit bibliogràfic catedralici a un clergue de nom desconegut, i després, l'any 1147, al sacrista Guillem. El primer encara porta el títol d'*Hec sunt memoria librorum Sancte Marie Sedis*, mentre que en el segon s'hi diu: *Anno... recepit Guillelmus levita*.¹⁶

La datació del catàleg, en no tenir l'original ni la còpia, depèn, doncs, de les referències cronològiques que s'hi troben. Les més importants semblen ser aquestes: en el n. 8, dedicat als *Textus Evangeliorum*, Olzinelles i Bofarull parlen d'un exemplar escrit l'any 1094, que podria ser un dels tres *Textus* esmentats en el catàleg; en el n. 43 es parla d'un *De ecclesiasticis officiis* d'Amalari de Metz, que podria ser el manuscrit Barcelona, Bib. Cat., ms. 944, que sembla ser del final del segle XI o començ del XII; i el n. 56 esmenta les *Glossas VI*, que si contien la «glossa ordinària» als llibres bíblics del Vell i del Nou testament, com hem dit, ja serien de la primera meitat del segle XII. Aquestes notícies, malgrat la inseguretat que presenten, més aviat ens porten a datar el catàleg a mitjan segle XII, època en què, com ja hem dit, el col·loca Villanueva. Aquest és, però, l'estadi de la seva redacció definitiva, tal com ens ha arribat. El seu contingut és, evidentment, molt més antic, perquè ja deu portar els volums que, en consagrar la seva església, l'any 888, l'abat Daguí li regalà, i els lliurats pels comtes Sunyer i Riquilda, en consagrar-hi l'església del Salvador, l'any 925, així com el salteri devocional escrit a Ripoll mateix l'any 933, i l'exemplar de l'Eugipi dels anys 954-970, en temps del bisbe i abat Arnulf, n. 47 del catàleg. També les tres grans bíblies patrocinades pel bisbe Oliba, esmentades al n. 1, devien figurar-hi.

16. M. S. GROS, «La Biblioteca de la Catedral de la Seu d'Urgell als segles X-XII», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 26 (2005), p. 101-124. L'inventari dels llibres de la Catedral de Roda d'Isàvena, escrit a l'últim quart del segle XII, com que els llibres es troben descrits junt amb les peces d'ofebreria i d'indumentària eclesiàstica, porta el títol de «Breve de thesauro Sancti Vincencii». Vegeu M. S. GROS, «L'inventari de l'antiga biblioteca de la Catedral de Roda d'Isàvena», *Revista Catalana de Teologia*, 32 (2007), p. 354.

Cosa difícil i potser fins i tot més àrdua, per no dir impossible, és saber quants volums, en escriure el catàleg, la biblioteca ripollesa tenia. L'únic que sembla clar i segur és que hi havia 102 títols diferents, comptant-hi, com ja hem dit, l'Arator esmentat en el n. 86, encara que és molt possible que algun volum contingués més d'una obra. Al llarg del comentari ja hem fet observar que les xifres que segueixen els títols poden referir-se al nombre d'exemplars de la mateixa obra o bé al de llibres, és a dir, les parts en què aquesta era dividida, havent-hi suprimit el mot *libri* entre el títol i les xifres. Beers creu que en el catàleg s'esmenten 217 volums, que, sumant-hi els lliurats per Salomó en oferir els seus fills Ermengol i Joan i els dipositats al monestir de Montserrat, arriben a sumar 246 volums.¹⁷ Aquest recompte és acceptat per Junyent, afegint-hi, però, molt atinadament, que si a la mort d'Oliba només hi havia 192 volums, en escriure el catàleg la biblioteca havia augmentat amb 25 volums més, xifra força lògica si s'admet que el catàleg pot haver estat escrit a la primera meitat del segle XII.¹⁸ Ambdós, però, no tenen present que els volums dels llegats de Salomó ja són inclosos, tal com hem dit en el comentari, en el mateix catàleg.

Sorprèn, tal com hem vist en el comentari, que dels volums que s'hi esmenten només actualment se'n conservin una dotzena. Són els n. 25 (ACA, Ripoll 52), n. 43 (Barcelona, Bib. Cat., ms. 944, i Tarragona, Bib. Pub. Santes Creus 85), n. 45 (ACA, Ripoll 49), n. 54 (ACA, Ripoll 40), n. 55 (Barcelona, Bib. Cat., ms. 944-945), n. 59 (ACA, Ripoll 106), n. 61 (ACA, Ripoll 229), n. 80 (ACA, Ripoll 46), n. 81-82 (ACA, Ripoll 59) i n. 95 (ACA, Ripoll 42). I això, encara, en algunes peces, amb molta incertesa. És cert que alguns dels manuscrits, com per exemple el *Psalterium argenteum* n. 47, el salteri ripollès de l'any 938, n. 64, i l'Egipi dels anys 954-970, n. 47, foren cremats l'any 1835, però, com ja va indicar Villanueva en les seves dues estades al monestir dels anys 1806-1807, entre els 300 manuscrits que hi trobà, de «la primera mitad del siglo XI, y en los anteriores, escasamente quedarán ahora dos docenas. Gran pérdida para la literatura y para la opinión de este monasterio».¹⁹ Tots, doncs, no es varen pas perdre en l'esmentada crema de l'any 1835. La causa pot ser una altra. Consta que l'any 1385, en construir la primera llibreria del monestir, posada a prop de

17. BEER, *Los manuscritos...*, p. 85.

18. JUNYENT, *Diplomatari i escrits...*, p. 400.

19. VILLANUEVA, *Viage literario...*, p. 35.

la sala capitular, en l'ala de llevant del claustre, segons una nota de l'antic *Llibre del Ventre*, «se dice que faltaba Libreria en este monasterio por cuyo motivo se habían extraviado y deteriorado muchos libros, que había más de 500 volúmenes y entre estos más de 200 de valor, y que por falta de Libreria los monges no podían aplicarse al estudio».²⁰ És molt significatiu que entre els 500 volums només n'hi havien uns 200 «de valor», és a dir, interessants per a l'ús de la comunitat, i és molt probable que en els prestatges de la llibreria només colloquessin aquests 200 manuscrits útils, que precisament devien ser els més moderns, ja escrits en la lletra gòtica que llavors s'emprava, i que tractaven de les matèries de més actualitat com eren les teològiques i les jurídiques de dret canònic i civil. El monjo que va fer la selecció actuà seguint criteris pràctics i no d'antiguitat, avui podríem dir de paleografia i de codicologia. És evident que els 300 manuscrits de «poco valor», en els nostres criteris actuals serien els més preuats. Aquests 300 volums quedarien preterits, fins i tot potser ni foren col·locats en la nova llibreria, i a poc a poc foren utilitzats per relligar altres volums. Els fragments de possibles manuscrits ripollesos de què hem parlat al llarg del comentari del catàleg deuen ser gairebé tot el que en queda. La destrucció de tants manuscrits antics, doncs, venia de lluny. Entre els 200 volums «de valor» posats en la nova sala de la biblioteca ripollesa deuriem haver-hi els 112 volums que per ordre reial foren lliurats al monestir l'any 1381, que havien pertangut a l'abat Ramon de Savarrés, mort un any abans, el 1380.²¹

Cal també tenir present, com hem vist en el comentari del catàleg, que la biblioteca monàstica ripollesa, que en morir l'abat Guidiscle, l'any 979, només tenia 65 volums, va obtenir la seva configuració definitiva l'any 1017 amb els dos llegats que li feu el sacerdot i jutge Salomó, format per uns 35 volums, que sumats als 65 volums anteriors, en l'esmentat any, ja en tenia 100, que és molt en relació amb les altres biblioteques eclesiàstiques catalanes, però que és una xifra força reduïda si la comparem amb altres biblioteques europees, com per exemple la del monestir de Reichenau, al llac de Constança, que l'any 822 ja comptava amb uns 415 títols, la de

20. M. S. GROS, «El "Llibre de Refeccions" del monestir de Santa Maria de Ripoll», *Studia Monastica*, 46 (2004), p. 376.

21. Sobre aquest afer, vegeu A. RUBIÓ, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, vol. 2, Barcelona, 1921, doc. 248, p. 233-242, i J. RUBIÓ, «Els llibres de l'abat Savarrés a la Biblioteca de Ripoll», *Analecta Montserratensia*, 9 (1967), p. 227-237.

Sant Gallen, a Suïssa, que al mateix segle IX assolí la xifra de 428 volums, i la del monestir de Bobbio, al nord d'Itàlia, que al segle X arribà a tenir la respectable xifra d'uns 666 volums.²²

Cal també remarcar que la gran quantitat d'obres de Boeci que la biblioteca ripollesa tenia era gràcies al llegat de l'esmentat sacerdot i jutge Salomó. Pels títols del catàleg es pot deduir que eren més o menys uns 7 volums de teologia, de filosofia i de ciències. La catedral de Vic, per exemple, l'any 1082, gràcies al llegat de Guillem Ramon, assolí de tenir un volum de l'esmentat mestre, anomenat *Boetium novum valde bonum cum libris de Trinitate*.²³ El catàleg de la biblioteca de la catedral de la Seu d'Urgell també només esmenta, al n. 84, «I Porfirium», que sembla ser la traducció llatina feta per Boeci de les *Isagogen* de Porfiri,²⁴ mentre que el catàleg de la catedral de Roda d'Isàvena no en coneix cap. Sense menystenir les aportacions fetes a la biblioteca ripollesa, al llarg dels segles IX-X, per l'abat Daguí, pels comtes Sunyer i Riquilda i pel bisbe i abat Arnulf, i les que certament hi farà el bisbe i abat Oliba a la primera meitat del segle XI, és evident que qui li donà l'impuls per a esdevenir la més important biblioteca eclesiàstica catalana fou el sacerdot i jutge Salomó amb els seus llegats fets l'any 1017.

22. G. BECKER, *Catalogi Bibliothecarum antiqui*, Bonn, 1885, p. 4, 43 i 64, respectivament.

23. Vegeu nota 13.

24. Vegeu nota 16.